

אבן-זהר, איתמר 1990 [1980]. "מציאות" וריאליזם בסיפור. תרגום של המאמר:
Even-Zohar, Itamar 1990. "Reales in Narrative". In
Polysystem Studies [=Poetics Today 11:1], pp. 208-217.

איתמר אבן-זהר

"מציאות" וריאליזם בסיפור¹

תקציר

רפרטואר הטרופי מוכן-מראש של פריטים מתארי-מציאות קיים בכל התרבויות, אף על פי שהרכבו הספציפי שונה בכל אחת מהן. הברירה מתוך הרפרטוארים האלה - לרבות המבק לייצר פריטי-רפרטואר חדשים - נשלטת הן בידי האופי המוסכמי של הרפרטואר והן בידי הפונקציות המישניות שעשויות להטיל הדרישות של הדגם (שהטקסט הספציפי מציית לו). באופן כזה, בעוד שחלק מהפריטים האלה (המכונים כאן לשם הנוחיות "ריאליזם") עשוי אמנם למסור אינפורמאציה על המציאות, חלק אחר אינו אלא תפריטי, מרוקן חלקית מתוכן ייצוגי ובעקבות זאת מנוצל לתכליות אחרות, כגון האירגון הטקסטואלי. השימוש בריאליזם הוא אפוא הליך מתובנת מאוד, אף על פי שהחוקים השולטים בהליך הזה הם פחות שקופים מהחוקים השולטים בהתנהגות של פריטי-רפרטואר ספרותיים אחרים באותו הטקסט.

בסמיוטיקה של התרבות מקובלת ההיפותיזה, שעיצוב האינפורמאציה על עולם המציאות אינו תהליך חופשי, בלתי-מתונן, של קריאה-בשם. שום צופן סמיוטי אינו מסוגל למסור אינפורמאציה על מה ש"נמצא" בטבע, אלא מוסר באופן בלתי-נמנע אינפורמאציה על "הטבע" כפי שהוא מאורגן לפי המוסכמות של התרבות. לכן, הרעיון של צופנים סמיוטיים, כגון הלשון, כהשתקפויות סבילות של העולם - חיקויים כביכול של "המציאות" - הוחלף, מאז עבודתו החלוצית של וילקלם פון הומבולדט, ברעיון של המידול הפעיל. המחקר הראה, שאחדות מהמוסכמות האלה משוקעות צורנית במיבנה הלשון ועל כן הן מורגשות גם כאוטומאטיות ("לכאורה "טבעיות") וגם כהכרחיות. למשל, קטיגוריות דקדוקיות כמו זמני-הפועל או המין פפיות בלשון ומשאירות מעט מאוד מרחב-תמרון להחלטות בחירה מצד הדובר. הוא הדין, אף כי באופן פחות מוצרן, במיבנה של שדות סמאנטיים, שבהם אנו משתמשים ברפרטוארים מוכנים ונגישים של צירופים ומשפטים כבולים לא רק כדי לאפשר את התקשורת, אלא גם כדי לעשותה נוחה, יעילה וחסכנית. מעצם העובדה שהלשונות עשויות להיות שונות זו מזו במידה רבה ברור, שגזרות רחבות של הרפרטוארים האלה הן שרירותיות: לשונות שונות מוסרות בדרך-כלל פרטי-אינפורמאציה בלתי-זהים כשהן מתייחסות לאותה סיטואציה. יתר על כן, כשאנו מעמתיים פרטי-אינפורמאציה אלה, לא תמיד ברור, שאמנם מדובר ב"אותה" הסיטואציה. לפיכך, האופי המוסכמי של המידול הסמיוטי מתברר על-ידי כך שפריטים, שאפשר לייחסם ל"עולם המציאות", בשעה שמותר - או אף חובה - לצייןם בטקסטים של תרבות אחת, אסורים בטקסטים של תרבות אחרת; אף על פי

¹ תרגום של המאמר Even-Zohar, Itamar 1990. "Reales in Narrative". In
Polysystem Studies [=Poetics Today 11:1], pp. 208-217. הגרסה הראשונה הוגשה
כהרצאה בכנס ב-1979, והתפרסמה ב-1980.

שלעיתים רחוקות הם מורגשים ככפויים באופן מוצרן כפי שכפויים אותן התכונות המשוקעות צורנית בלשון. אם אדם כלשהו באמת רואה (או יכול לראות) פריטים שלעולם אינו מדווח עליהם, אינו בגדר שאלה פשוטה, מכיון שמוסכמות כאלה, מרגע שהן פועלות בתוך תרבות כלשהי, עשויות להנהיג הרגלי-קליטה. מצד אחר, אין הכרח שתהיה חפיפה בין מה שהאדם-בתרבות רואה למה שהוא מדווח. בדיוק כפי שכל חבר בתרבות יכול להשתמש בעת-ובעונה אחת בתת-צופנים שאינם מתיישבים זה עם זה בלי להפר על ידי כך את המיבנה הכללי של תרבותו (כגון השימוש בסוג אחד של לשון אחת לצורך אחד ובסוג אחר של לשון לצרכים אחרים), כך גם דבר רגיל הוא שמה שאדם רואה אינו חייב להיות מה שהוא מדווח, מספר, או להפך. אכן, ככל שהתרבות ממוסדת, כן קבועים הרפרטוארים השונים שבה, וכן מוכנים-מראש ומנותקים מ"עולם המציאות" הדגמים שלה. בנסיבות כאלה, מה שאנשים מספרים אינו חייב בהכרח להיות קשור למה ש"באמת" התרחש בעולם המציאות שלהם. עולם ה"מציאות", שפירושו בהקשר זה אותם תנאים הניתנים לצפייה ולהתנסות באופן בין-סובייקטיבי, מוגר באופן כזה בעולמות אפשריים, כלומר בקליות (או ברירות) קבועות-מראש מתוך רפרטואר מוכן הנזמין לתרבות. עניין זה היה ברור מזה זמן רב במה שנוגע לשירי-עם, לאפוסים הקירואיים או לאנדרטאות של מלכים קדמונים המתפארים בהשגיהם (בניגוד לכשלונות קודמיהם). הוא הדין לגבי תיאורים היסטוריים לכאורה, שלעיתים מקבלים אותם ההיסטוריונים בתום לב, שבעיקרו של דבר אינם אלא דגמים מוסכמים (גם כאשר הם עוטים צביון מעט אישי). דיוקנו של קיסר כלשהו שנמצא בחפירות, תיאור סדר יומו של חליף פלוני, כל כמה שיהיו מדויקים ומפורטים, וימסרו פריטים שאפשר לייחסם לעולם המציאות, עשויים בסופו של דבר להתברר כסיגנונים מוסכמים, רחוקים מרחק רב מדיווח מדויק על נסיבות ממשיות כלשהן שהתרחשו אולי בזמן המצוין על ידם.²

בעוד שבתחומים שונים (כמו בלשנות מעמתת, תורת התרגום, אנתרופולוגיה של התרבות ומחקר הפולקלור, סוציו-בלשנות ופסיכולוגיה) כבר הכירו באופי קבול-המוסכמות של מידול המציאות, הפירוש הנאיבי של תפיסת המימסיס, כלומר הגישה שהספרות משקפת ומתארת את "המציאות" כפי שהיא, בדרכים "ישירות" (או אפילו "כנות"), עדיין רונחת בביקורת הספרותית. לעומת זאת, תורת הספרות, או מדע הספרות בכללותו, נמנע בדרך כלל מלדון בעניין זה, ונמצא מגלה על-ידי כך אותה עמדה עצמה, כלומר, שהפריטים המתייחסים ל"עולם המציאות" הם זניחים מנקודת המבט של הידע השיטתי, מפני שאינם כפופים לחוקים הניתנים לניסוח, אלא, כביכול, ניתנים לייצור ולשימוש באופן חופשי.

¹ ב"סדר יומו של החליף" אני מסתמך על הניתוח המרתק של סדר יומו של החליף מנצור (Sadan 1979). בניתוח זה מראה סדן, שסדר היום מדוגם על מסורת שנורשה ממקורות ספרותיים פרסיים, שבה מדובר היה בתיאור סדר יומם של המלכים הפרסיים (הססאניים). לדעתו של סדן, [...] "השוואתו [כלומר, דיווחו של אל־טַבְּרִי על סדר יומו של החליף] עם הספרות של ראי המלכים מעלה, ש'הסיפור' על אל-מנצור נוסח על-פי המסורת הססאנית וגם בהנגדה אליה (Sadan 1979, 260-261). רכיבי הרפרטואר שלא אומצו מן המקור הססאני היו, כמובן, אלה הסותרים את הדוגמות של האסלאם. מלבד אלה, סדר יומו של החליף אינו משקף את האירועים שהיו עוברים בפועל על החליף, אלא הוא משקף את מה שנתפס כעדיף להציגו מבחינתה של התרבות הרשמית.

יתר על כן, מכיוון שבחירת הטקסטים הן בביקורת הספרות והן בתורת הספרות היתה ונשארה במידה רבה פרי שיפוטי-ערך א-היסטוריים חד-צדדיים, זוהתה הספרות בלעדית עם אותם מוצרים לשוניים שאפשר היה לגלות בהם מאמץ להפְּרָה של דגמים מוסכמים. דרך זו הזיקה מאוד למידת מודעותנו והבנתנו את היחסים העשויים להתקיים בין צופנים סמיוטיים ועולמות של מציאות. מלכתחילה התמסד הרושם המוטעה שהספרות היתה מאז ומעולם חופשייה מכל אילוצים ברמת מידול המציאות. הפרת המוסכמות נראתה כאחת המשימות הראשיות של הספרות. אין ספק שאמנם יש אישוש לראייה זו בחלקים שונים, ובתקופות מסוימות, של הספרות, אך לא בהכרח בחלקים אחרים או בתקופות אחרות. יתר על כן, אפילו באותם הטקסטים שעָקְרוֹן ההפרה היה שליט בהם, לא סילק העיקרון הזה את התכונות הכבולות-למוסכמות ולא ביטל את האופי הרפרטוארי של האלמנטים החדשים שהוכנסו.

כמובן, העובדה שדגמים מסוימים, שנוסדו בשחרר ההיסטוריה, עודם בשימוש, או שדגמים של המציאות מתאבנים בהדרגה ונעשים בעקבות כך מוסכמות גרידא, אינה צריכה להתפרש כאילו הסמיוזיס קבוע כולו מראש. כפי שטענתי לעיל, ההשתנות היא מתמדת ולדגמים חדשים ניתנת ההזדמנות לפרוץ את דרכם. עם זאת, דרגת הפער הנסבלת בין דגם המוכר כדגם מוסכם לבין מה שמוגש כאילו הוא נגיש באמצעות התכונות בעולם המציאות תלויה במיבנה של התרבות שבה מדובר. אבל לא דרגה גבוהה של פתיחות (מנקודת המבט של רפרטואר המציאות) ולא דרגה גבוהה של סגירות יכולות לשנות את העובדה שהרפרטואר, כלומר מכלול הפריטים הנשלטים על-ידי יחסי-מערכת, הוא הדרך שבה יכולה התרבות למסור אינפורמאציה על העולם. לפיכך ברור, שבעוד ש"פריטים של מציאות" (כמו אנשים ותופעות טבע, קולות ורהיטים, תנועות גוף ופנים) עשויים להתקיים "שם" בעולם החיצוני, הרי שבמונחים של התייחסות אליהם במבע הלשוני הם פריטים של רפרטואר תרבותי, הרפרטואר של הריאָלְיָה, ובקיצור - לשם נוחות ושקיפות כאחת - ריָאָלְיָה. קבלת הרעיון הזה אין פירושה בהכרח שריאלמות אלה הן מסוג מסוים כלשהו, כלומר מוסכמות או לא, או שהן ניתנות לשימוש זה או אחר. פירושה האחד הוא, שיש לראותן כְּאִבְרִים במערכת מתבוננת, שהיא מקור קיומן והעיקרון השולט בהופעתן בתוך מבעים.

הגורמים הכרוכים בהתגבשות של רפרטוארים כאלה הם רבים ושונים מכדי לדון בהם כאן. מלבד זאת, מכיוון שרוב הרפרטוארים האלה נראו תמיד כמובנים מאליהם, חסר לנו ניתוח רציני שלהם. למשל, אין לנו שום תיאור שיטתי של רפרטוארים של ריָאָלְיָה בשום מסורת, אף על פי שהאדם-בתרבות, אם יישָאָל, יוכל לתת הנחיות ברורות לגמרי למשתמשים אפשריים. גם המחקר ההשוואתי של תרגומים, וכן מחקר האינטרֶפְּרֶנְצִיה, סיפקו לנו נתונים מגוונים, ואם ישולב המחקר בתחומים אלה בעתיד עם ההיפותזות המועלות כאן, בודאי נקבל הרבה נתונים מאלפים חדשים.

אופנות ומוסכמות ניזומות לעיתים קרובות על-ידי חברים מסוימים בתרבות, והן מופצות אם התנאים נוחים להן. בעבר הוכתבו רפרטוארים כאלה על-ידי המעמדות השליטים; בזמננו הוחלפו במיגוון של קבוצות שרכשו להן שליטה, כמו אמצעי התקשורת המונית והאישיות שהועלו על-ידן, מבקרים מכובדים וגורמים אחרים המשתתפים במאבק על הנורמות בחברה. ברור שבנסיבות כאלה, ההכרעות הגחמניות יש להן תפקיד לא פחות מכריע מאשר הכרעות המצייתות לנורמות

ולאידיאולוגיות בתרבות, לרבות טבואים והגבלות אחרות, אבל דווקא נורמות אלה ולא הגחמות הן המכריעות ברוב הגדול של המיקרים. טקסטים סיפוריים מסחריים בצרפתית, למשל, לא יתייחסו לילדים, ואם אי-אפשר להם להימנע מהתייחסות אליהם, הם יזכרו רק בעזרת ריאליזם עוקפות. עוצמה זו של ציות לנורמה במיקרה זה אינה צריכה להפתיע את מי שמכיר את התרבות הצרפתית. טקסטים צרפתיים, בגלל ההיסטוריה המיוחדת של הקודיפיקציה בתרבות הצרפתית - לפחות מן המאה ה-16 - מצייתים מאוד לרפרטוארים של ריאליזם. אחדים מהחוקים שנוסחו במאה ה-16 בודאי תקפים עדיין היום בטקסטים יומיומיים, אם כי לא בהכרח בטקסטים של התרבות העילית, שתפוצתם מצומצמת בהשוואה לאחרים.³

לפיכך אני טוען, שבתרבות מסוימת קיים רפרטואר של סיטואציות אפשריות (שאפשר לספרן, לתארן) כמו גם תת-רפרטוארים (פְּרָדִיגְמַת) לסיטואציות אלה. מחקר התרגום הראה בבירור שהמתרגם, כשעומדת בפניו המשימה להעביר את תיאור הסיטואציה מלשון אחת לאחרת, אם הוא מוצא שסיטואציה זו אינה קיימת או אסורה (או שעדיף להימנע ממנה) ברפרטואר הביתי שלו, הרי או שהוא מוחק אותה כליל או מטפל במרכיביה בהתאם לדגמים הזמינים לו ברפרטואר הביתי שלו. באופן כזה, המרות שונות של ריאליזם, מחיקות חלקיות מכאן והוספות מכאן, הם הליכים תרגומיים רגילים. למשל, אם צבע החליפה של הנשיא הוא לגבי כתב הטלביזיה האמריקאי ריאליזם הכרחי שיש להכניס לכל סיפר על מעשיו של הנשיא, עמיתו הישראלי, בין כשהוא מפרש בטלביזיה את הטקסט של האמריקאי ובין שהוא כותב טקסט משלו, ימחק בדרך-כלל ריאליזם ממין זה או יימנע מהן.⁴

בספרות נכנס לפעולה הרפרטואר של הדגמים הזמינים מרגע שסיטואציה המסופרת בטקסט המקור חסרה ריאליזם הכרחיות מנקודת המבט של המייצר של טקסט היעד (כגון מתרגם), ריאליזם כגון תנועות במרחב המסופר, תנועות גוף, קולות ופריטי-רפרטואר אפשריים אחרים הנוטים להיות קשורים מוסכמית לסיטואציות מסוימות (רהיטים ופרטים אחרים של חלל-פנים, קריאות והתבטאויות אחרות; דוגמה מייצגת ראה בנספח, אילוסטראציה מס' 4). אין כלל סיבה לנתח טיפולים כאלה (דבר הנעשה לרוב על-ידי חוקרים ומבקרים) במושגים של התנהגות אידיוסנקראטית, מכיוון שיש עדויות רבות לכך שאם מעבד אחד של טקסטים לא ישתמש בפריטים ההכרחיים, יבוא מעבד אחר (כגון העורך של הטקסט, המו"ל וכו') ויעשה זאת. וכאשר אין הדבר נעשה בהתאם לדרוש, המוצר זוכה בסופו של דבר לביקורת חריפה מגורמי המוסד הטקסטואלי שהוא מיוצר בו.⁵

³ למשל, אילוסטראציה מס' 1 (ראה נספח) היא טיפוסית ביותר הן להליכים של המרה מיטונמית של ריאליזם (צלחות ממירות ילדים, המוזכרים במפורש רק בטקסט ההולנדי המקביל) והן לדרכים העקיפות המשמשות למסירת אינפורמציה חיונית, שלמרות חיוניותה אסור לנסח אותה במפורש - האינפורמציה על הלכלוך שנגרם עליידי השימוש בכלים לא-נכונים (במקרה של הילדים האוכלים פתי-חיטה מצלחת לא מתאימה). דוגמה זו אינה לא מיקרית וגם לא יחידה-במינה; סביר שניתקל בדומות לה בכל פעם שסיטואציה כזאת תסופר/תדווח בטקסטים צרפתיים יומיומיים (וראה אילוסטראציות מס' 2 ומס' 3).

⁴ יש לזכור שהדברים נכתבו ב-1979.

⁵ ביקורות מסוג זה הן רגילות לגמרי כלפי טקסטים חדשים המופיעים בפומבי, בין שהם מקור או תרגום. כמובן, ככל שמעטה היוקרה של המייצרים/המעבדים, כן עשויה הביקורת להיות חריפה

העובדה שרפרטואר אחד התמקם והתיישב בתרבות אחת, מסיבות אלה או אחרות, אין פירושה שאינו יכול לנוע גם לתרבויות אחרות. להפך, תנועות כאלה התרחשו בתולדות התרבות מהרגע הראשון שרפרטואר כלשהו יכול היה להיות מתועבר מהקהילה שיצרה אותו לקהילה אחרת. תנועות כאלה מאששות בבירור את האופי המוסכמי של רפרטוארים כאלה מפני שבתרבויות שלתוכן הוא מושתל, עשוי ריחוקם מיכולת-ההתבוננות (ויכולת ההתנסות) הבלתי-אמצעית להיות אף גדול יותר מאשר בתרבות שבה נוצרו. למשל, כאשר משתמשים בריאלמות של הלל-פנים או של נוף, העשויות לפחות להיות מוכרות מנסיון היומיום, ניתן במידה מסוימת להסוואה אופיין המוסכמי הנתון-מראש. אבל כאשר ריאלמות אלה עצמן הופכות להיות, בתהליך של אינטרפֶּנְצִיָה,⁶ אביזרים הכרחיים בטקסטים של תרבות אחרת, שבה אי אפשר לקשור אותן במישרין אל הניסיון או למסד אותן בדרך אחרת (כגון בעזרת מסורת ביתית כלשהי), נחשף בלי-מנוס אופיין המוסכמי. אף על פי כן, חשיפה זו אינה גורמת בהכרח לתקלות סמיוטיות בתרבות היעד, שהרי, כפי שכבר ציינתי, בשום חברה אנושית לא היה השימוש בריאלמות כרוך, כתנאי ראשוני, במסירת אינפורמאציה נְחִינִית על עולם המציאות.

העובדה שריאלמות נשלטות למעשה על-ידי מיבנה רפרטוארי יצרה את האפשרות להטיל עליהן פונקציות נוספות ושונות ממסירת אינפורמאציה על עולם המציאות, המתחייבת במישרין מפוטנציאל הרפרור שלהן. בתקופות מסוימות היו הטלות כאלה בגדר נורמות אֶסְתֵּטִיּוֹת מחייבות. מצד אחר, ריאלמות אלה, כשהן משוחררות למעשה מהתחייבות כלפי עולם המציאות, חייבות היו להיות פונקציונאליות לאינטרס אחר כלשהו, ובכך בסופו של דבר להיות מנומקות. למשל, בספר הספרותי היתה חובה להכפיף אותן לאופי הגיבורים. כל פרט של ריאליה - בגדים, תווי-הפנים, אביזרים (כגון פריטי פנים) - חייב היה לתרום לאיפיון, והתפרש בבירור כחלק מהאיפיון. עיקרון זה היה שליט עד כדי כך, שהיווה למעשה, כפי שקובע בצדק צ'ודאקוב (Čudakov 1971:141), את עצם המושג של "ספרותיות", כלומר התכונה המבחינה של הספרות. אבל גם במיקרה זה התגבש בספרות רפרטואר מוסכמי של תיאומים, כלומר מְלֵאי של ריאלמות לאיפיונים מופְּרִים.

כאשר רפרטוארים ממין זה מתמסדים, הם נעשים צפויים מראש במידה גבוהה וריקים מאינפורמאציה ספציפית על עולם המציאות; הם הופכים לקבוצה של רכיבים תפריטיים כמו גם למסמנים של דגם (של מסחר, חדשות, סיפור ספרותי בכלל, סוג מסוים של הנ"ל וכיו"ב). כמובן, כשם שהרפרטואריות של הריאלמות איפשרה להם לשאת פונקציות השונות מאלה שהיו אמורות להיות תכליתן הראשונית, כן עשוי התהליך הנזכר להסביר איך קורה הדבר, שריאלמות מסוימות מתלכדות סביב סיטואציות מסוימות. אף על פי כן, כאילו צים על השימוש בריאלמות, ה'רפטואריות הראשונית' ו'הטלות הפונקציונאליות המישניות' (כפי שאפשר אולי לכנות את התהליכים הנזכרים) אינם עקרונות נפרדים אלא קשורים זה בזה. השימוש בריאלמות, המנומק על ידי דמויות (גיבורים של סיפור, למשל)

יותר. במיקרים של רפרטורמות חדשות המופיעות בתרגום או שהמוסד מזהה אותן כקשורות באינטרפנציה עם איזו שהיא מערכת זרה, התבטאויות הביקורת עשויות להיות אף תוקפניות למדי.

⁶ תיאור קצר של תהליכי אינטרפנציה ראה אבן-זהר 1984, עמ' 140-142.

הוא הַטְלָה מישנית הנראית כנובעת באופן הגיוני מאפשרויות הקישורים הנוצרות מהסטאטוס הרפרטוארי של ריאליזם. יתר על כן, שימוש זה יכול - לפחות כל זמן שלא התאבן לחלוטין (למשל, במוצרים סטריאוטיפיים כמו רומאנים סנטימנטאליים, סיפורים בלשיים או סיפורי-מתח) - לקבל הנמקה פסיכולוגית, כלומר להתבסס על התנסות בעולם המציאות. יחס כזה נראה מתקבל על הדעת במידה מסוימת; בסופו של דבר כולנו יודעים שבני-אדם אינם סתם צוברים חפצים, אלא שצבירה זו עשויה להיות קשורה במידה מסוימת לטעמים ולאישיותם בכלל. אף על פי כן, בעניין זה עצמו משתתפים בהכרעתו של הפרט גורמים כה רבים אחרים, סמיוטיים כלליים וסוציולוגיים, עד שההנמקה הפסיכולוגית - לא בהתרחשויות הממשיות אלא בטקסטים כפופי-המוסכמות של התרבות - היא בעצמה מוסכמה שתכליתה לתת הַקְשֵׁר לפריטים שהוכנסו לטקסט, ולא דווקא הסיבה הממשית להכנסת הפריטים האלה.

במהלך מוסכמותם הגדלה בשימוש נוטות הריאליזם לקבל יותר ויותר פונקציות מישניות, דבר הגורר בסופו ריקון הדרגתי של פונטציאל הרפרור שלהן. מצד אחר, פריטים שכבר עברו באופן כזה ריקון הם נִשְׁאֵים מושלמים לפונקציות כאילו-רפרוריות, המשתעבדות בקלות לאינטרסים אחרים בעיבוד הטקסט. באופן כזה יכולות ריאליזם לשמש בראש ובראשונה למטרות האירגון הטקסטואלי, כגון גיבול סְגֻמָּנִים, שרשור ודרישות אחרות של ההדיקות (או הלכידות) הטקסטואלית. כמובן, אין צורך לטעון שהפונקציה הרפרורית של הריאליזם מסולקת על-ידי כך, אבל פונקציה זו עשויה להיות מנוטרלת במידה רבה, לפי הנסיבות של הדגם הספציפי. אף על פי כן, אם ריאליזם מסוימת מופיעות שוב ושוב באותם סוגים של סגמנטים הַקְשֵׁרִים בשביל אותו סוג של פונקציות (כגון גיבול), נראה שסביר לטעון שהעקרונות האירגוניים-קומפוזיציוניים פועלים כאילו הראשוני עליהן.

מיקרה פרטי מאלף לגבי הפעולה הברזומנית האפשרית של אילוים אחדים, שההיִרְאָרְכִיָה שלהם אינה כלל וכלל חד-משמעית, הוא המיקרה של לְוֵאִי-הרפליקות בסיפר. הרפרטואר של הריאליזם המוכנסות לפני או אחרי האמירה הנמסרת (הרפליקה) בסיפר נעשה במשך הזמן מוסכמי ונדוש ביותר, ואף על פי כן הוא נתפס כמנומק על ידי "הרקע הטבעי" של הסיטואציה המסופרת. שהרי מה יכול להיות "טבעי" יותר מאשר לציין תנועות גוף, הבעות פנים וקולות המתלווים בדרך-כלל לשיחת בני-אדם? "אמר ומשך בכתפיו", "קרא והסב את פניו", "נאנח", "צעק", "חייך" וכדומה הם פריטים מוכרים מהרפרטואר הזה. אבל באיזו מידה אפשר לומר שהם רפרנטים של "רקע מציאותי" או שנגרמו מהסיטואציה המתוארת? מה שנאמר על ריאליזם באופן כללי בודאי שהוא תקף גם במיקרה פרטי זה, כלומר הסטאטוס הרפרטוארי שלהן. קודם כל, מכיוון שהן חוזרות על עצמן ומוסכמות, הן מוסרות בסופו של דבר מעט אינפורמאציה. מצד אחר, הן יהיו תמיד נוכחות אם הסופר אינו סובל אמירות חשופות, או אמירות "נזירות" המלוות רק בפועל "אמר". באופן כזה אפשר לטעון, הן היסטורית והן א-פרירי, שלוואי-הרפליקה קיימים כדי למנוע רִיק הן במישור הייצוג והן במישור הקומפוזיציה. ככל שעשיר יותר מספרם וככל שהסופר מנסה לגוון בהם, כן נראה שהוא שואף או להסתיר את האופי האירגוני שלהם או להשתחרר ולשוות להם פונקציה פחות מוסכמת. הוא הדין לגבי סופרים הנמנעים מלוואי-הרפליקה לחלוטין, או הנוהגים בהם בחסכנות.

גם במיקרה זה יכול מחקר התרגום לשפוך אור על תכונות מרכזיות של התופעה. כאשר טקסט "החוסך" בלוואי-רפליקה מועבר לתרבות, שבה הנורמה השליטה היא העדפת רפרטואר לנאים מגונן ומורחב, אי אפשר למנוע מיוזרים (טראנספורמציות) מרחיקי-לכת. הדוגמאות שמביא סקוט (כמו רבים רבים מסוגו), שבדק את התרגומים לרוסית של קארלסון על הגג⁷ לאסטריד לינדגן (Skott 1977), אינן לא מזעזעות ולא מיוחדות במינן, וגם אינן פרי גחמה של המתרגם כפי שסקוט (כמו רבים מבין העוסקים בהשוואות) נוטה לסבור. המתרגמים שנזכרו בחיבורו של סקוט באמת המירו כמעט בשיטתיות את הפועל "אמר", שהוא לוואי-רפליקה השכיח ביותר בטקסטים של לינדגן, בפעלים "שאל"; "ענה", "קרא", "גנח", "חזר", ופעמים אחדות אף בביטויים מסוג "קרא קארלסון וטפח על חזהו" (במקום סתם "אמר" במקור).⁸ מיקרים כמו אלה, שאפשר לספק דוגמאות מקבילות להם מספרויות שונות, מאשרים את האופי התפריטי, המוכן-מראש, של הריאלמות המוכנסות בשכונות לרפליקות. את הדוגמה שציטטתי אפשר לפרש כך: מנקודת מבט של הנורמות השולטות בספרות היעד, הכלל התקף הוא שאין להשאיר רפליקות בלי ללוותן בפריטים הממוסדים של הרפרטואר הספציפי שהתגבש לשם כך, ורצוי עם תוספות (תנועות גוף ופעולות נוספות), ש"יחיו את הסיטואציה" ויעשו אותה "פחות חדגונית".⁹ כאשר המתרגם הרוסי מניח לגיבור לגנוח לעיתים קרובות כל כך, אין פירושו של דבר שהגניחה רווחת יותר בחברה הרוסית. אם כך היה הדבר, מה היינו עושים ב-s'écria-t-il, השכיח כל כך בטקסטים הצרפתיים, או בשכיחות הגבוהה כל כך של קולות צחוק בטקסטים הסיפוריים הרוסיים? האם מותר לנו לומר, שהצרפתים מתפרצים בקריאות יותר מכל עם אחר, או שהרוסים נוטים יותר מאחרים לגנוח בשעת השיחה, מכיוון שגורלם עצוב יותר משל האחרים, ובו בזמן הם גם נוטים לצחוק יותר מאחרים (במיוחד שקולות צחוק אלה נמחקים בתרגומים לשפות מערביות)? ברור שלא נוכל לאמץ סוג כזה של טיעון, אף על פי שאינני מתעלם מהאפשרות שפרשנים ספרותיים לא יירתעו מלפתח טענות כאלה. על כל פנים ברור, שעל-ידי הרחבת הריאלמות בלוואי-רפליקה לא נוספת שום אינפורמציה על המציאות, וסביר מאוד ששום צרכן של טקסטים לא יראה בהרחבה זו צעד כזה. מה שמבקרי-ספרות, המצוידים בראייה של תכליתו החד-כיוונית של הטקסט, מסוגלים לעשות לעיתים קרובות אינו אלא סימפטום לאופנה זו או אחרת של פרשנות ספרותית, שאין לה דבר וחצי דבר עם המאמץ של מדע הספרות לפתח ניתוח בר-בקרה.

בסיכום, השאלה אם ריאליזם מסוימת היא אפשרית בטקסט ספציפי או לא אינה יכולה להיקבע בשביל מייצר הטקסט על-ידי רפרור חופשי ופשוט לעולם המציאות, או על-ידי מידולו החופשי של עולם זה. רפרטואר הטרונגני של ריאליזם

⁷ תורגם לעברית בשם קארלסון המעופף (תל-אביב: עם עובד) 1967.

⁸ "Voskliknul Karlsson, tyčja sebja v grud" במקום: "אמר קארלסון" (סקוט 1977:121). הפועל voskliknul עצמו נראה כשאלה ישרה מהפריט הצרפתי הממוסד-s'écria-t-il שאומץ כנראה על-ידי הספרות הרוסית בתחילת המאה ה-19.

⁹ על הבדלים בין פעלים מלווים רווחים מבחינת עושר-הבעה לעומת דלות-הבעה ראה Wennerström 1964.

מוכנות קיים בכל התרבויות, אף על פי שהרכבו הספציפי שונה בכל אחת מהן. הברירה מתוך הרפרטוארים האלה - לרבות המאבק לייצר פריטי-רפרטואר חדשים - נשלטת הן בידי האופי המוסכמי של הרפרטואר והן בידי הפונקציות המישניות שדרישות הדגם (שהטקסט הספציפי מציית לו) עשויות להטיל. באופן כזה, בעוד שגזרות מסוימות של שפע של הריאליזם בטקסט עשוי למסור אינפורמציה על המציאות או להיראות כאילו הוא מוסר אותה, הרי גזרות אחרות אינן אלא תפריטיות, מרוקנות חלקית מתוכן ייצוגי ומנוצלות לתכליות אחרות, כגון האירגון הטקסטואלי. השימוש בריאליזם הוא אפוא הליך מתובנת מאוד, אף על פי שהחוקים השולטים בהליך הזה שקופים פחות מהחוקים השולטים בהתנהגות של רפרטואריות אחרות באותו הטקסט.

מראי-מקום

- אבן-זהר, איתמר 1984. "מערכת ספרותית", "דינאמיקה ספרותית", "אינטרפרנציה ספרותית", אוטומטיזציה". "הספרות" 33, עמ' 135-146.
- Čudakov, Aleksandr P. 1971. "Predmetnyj mir". In Čudakov, Aleksandr 1971. *Poëtika Čexova*. Moscow: Nauka.
- Čudakov, Aleksandr P. 1971. *Poëtika Čexova* (Moscow: Nauka).
- Lambert, José 1975. "La Traduction en France à l'époque romantique. A propos d'un article récent". *Revue de Littérature Comparée* XLIX, No 3, 396-412.
- Polanyi, Bowditch Livia 1976. "Why the What's are When". In *Proceedings of the Berkeley Linguistics Society Second Annual Meeting*, Kenneth Whistler et al. eds. (Berkeley Linguistics Society), 59-77.
- Sadan, Joseph 1979. "The Division of the Day and Programme of Work of the Caliph al-Mansūr". *Studia Orientalia Memoriae D.H. Baneth Dedicata*. (Jerusalem: Magnes Press), 255-273.
- Skott, Staffan 1977. "Karlsson på taket i rysk översättning". In Örvig, Mary ed. 1977. *En bok om Astrid Lindgren* (Stockholm: Rabén & Sjögren), 84-132.
- Wennerström, Eva 1964 (1935). "Expressiva anföringsverb". In *Strindbergs språk och stil: Valda studier*. (Lund: Gleerup), 34-46.

נספח

אילוסטראציה מס' 1.

(טקסט שנדפס על קופסת פתיתי-חיטה בבלגיה; נמסר לי על-ידי מיה ו'וזה לאמברט).

טקסט בצרפתית

Nous, chez Kellogg's savons qu'il y a souvent un petit problème quand il s'agit de servir les céréales; les assiettes creuses sont trop grandes, les bols trop profonds, les coupes trop petites.

Aussi, nous avons fait faire, spécialement pour vous un ravissant bol à céréales, en porcelaine blanche inaltérable Villeroy & Bosch, qui contient juste la bonne ration et permet de déguster les céréales comme elles doivent l'être.

Voyez sur le coté de cette boîte comment vous le procurer.

[אנו, אצל קלוג, יודעים שיש לעיתים קרובות בעייה קטנה כשמגישים דיסט-פתיתים: הצלחות העמוקות הן רחבות מדי, הקערות עמוקות מדי, הספלים קטנים מדי. לפיכך הזמנו במיוחד בשבילכם ייצור של קערית דייסה נהדרת, עשויה חרסינה לבנה ועמידה של וילרוא את בוש, המכילה בדיוק את המנה הרצויה ומאפשרת ליהנות מטעם הפתיתים כפי שהוא חייב להיות. ראה על דופן הקופסה איך אפשר להשיג את הקערית.]

טקסט בהולנדית

Wij weten hoe moeilijk het soms is om cereals uit een gewoon bord te eten. Wij weten dat vooral bij kinderen meestal meer op tafel belandt dan in hun mond.

Daarom kozen wij voor de vriendjes en smullers van Kellogg's een speciale ontbijtkom van Villeroy & Bosch. In gedecoreerd wit porselein. Mooi en vooral praktisch. Een kom waarin juist de goede hoeveelheid Kellogg's en melk gaat voor een goed ontbijt.

Hoe de ontbijtkom verkrijgbaar is? Gemakkelijk. Kijk maar op de zijkant van het pak.

[אנו יודעים עד כמה קשה לפעמים לאכול דייסת-פתיתים מצלחת רגילה. אנו יודעים שבמיוחד אצל ילדים מגיע רוב האוכל אל השולחן יותר מאשר אל הפה. לפיכך בחרנו בשביל הידידים הקטנים והגסטרונומים של קלוג קערית-אוכל מיוחדת של וילרוא את בוש. בחרסינה לבנה מקושטת. יפה ומעל לכל שימושית. קערית שבה המידה הטובה של קלוג עם חלב יוצרת ארוחת בוקר טובה. איך אפשר להשיג את קערית-האוכל? פשוט. רק הסתכל בדופן הקופסה.]

אילוסטראציה מס' 2

(על עטיפה של חפיסת שוקולאד)

טקסט באנגלית

LU-BOUDOIR, a delicate biscuit, especially created for children and infants.

LU-BOUDOIR contains exclusively natural ingredients.

Guaranteed without any artificial products or coloring.

טקסט בצרפתית

Le BOUDOIR LU est fait à partir de produits de qualité, sans colorant ni parfum d'origine artificielle.

Sa consistance à la fois dure et fondante, son goût délicat de vanille et sa forme allongée, en font le biscuit particulièrement apprécié des tout petits.

אילוסטראציה מס' 3

בניתוחו לתרגום הצרפתי של סיפורי הופמאן, מביא לאמברט (Lambert 1975:406) את הדוגמה המאלפת הבאה:

So hatte der Grossonkel alles erzählt, nun nahm er meine Hand und sprach, indem ihm volle tränen in die Augen traten, mit sehr weicher Stimme: "Vetter - Vetter - auch 'sie', die holde Frau, hat das böse Verhängnis, die unheimliche Macht, die dort auf

Ici mon grand-oncle cessa de parler, ses yeux se remplirent de larmes; il ajouta d'une voix presque éteinte: "Ce n'est pas tout, Théodore; écoute avec courage ce qui me reste à te dire".
Je frissonnai.

dem Stammschlosse hauset, ereilt!"

"--Oui, reprit mon oncle, le mauvais génie qui plane sur cette famille a aussi étendu son bras sur elle! -- Tu pâlis! Sois homme enfin; et rends grâce au ciel de n'avoir pas été la cause de sa mort". "Elle n'est donc plus?" m'écriais-je en gémissant. Elle n'est plus!

[ככה גמר דודי את סיפורו, לקח את ידי ואמר, כשדמעות גדולות עולות בעיניו, בקול חלש מאוד: "אחיינתי - אחיינתי - גם "היא", האשה הטהורה, גם בה פגעה הרוח הרעה, הכוח הנורא, השוכן בטירת המשפחה!"]

[כאן הפסיק דודי לדבר, עיניו נמלאו דמעות. הוא הוסיף בקול כמעט כבוי: "זה עוד לא הכל, תיאודורה; שמעי באומץ מה שיש לי עוד לספר לך". רעד עבר בבשרי.

--"כן", המשיך דודי, "הרוח הרעה השולטת במשפחה הזאת שלחה את ידה גם אליה! -- את מחוירה! היי נא גבר; והודי למרומים שלא את היית הסיבה למותה". "היא איננה עוד בחיים?" קראתי באנקה. "היא איננה עוד!"

.].

אילוסטראציה מס' 4

הטקסטים הבאים מודפסים על חבילת מצות הנמכרת בהולנד. ארבע שפות מופיעות על החבילה: אנגלית, צרפתית, הולנדית ויידיש.

טקסט באנגלית	טקסט בצרפתית	טקסט בגרמנית	טקסט ביידיש
HOLLANDIA MATZOS Are made of Dutch flour of finest quality. Neither salt nor sugar are added and this, combined with their easy digestibility, makes them into an ideal constituent of many diets. Children love them. Store in dry place. Slight heating improves flavour.	Les Matzos "Hollandia" sont fabriqués sans sel et sans sucre avec des farine de blé zélandais de première qualité. Ils sont très digestibles et se prêtent à de nombreux régimes alimentaires. En les tenant à l'abri de l'humidité leur durée de conservation est illimitée. En les chauffant en peu, leur saveur est améliorée.	HOLLANDIA MATZEN Gesundkost Hergestellt aus Weizen und Wasser ohne jeglichen weiteren Zusatz. Daher immer sehr bekömmlich. Besonders lecker mit Butter Käse oder Honig. Unbeschränkt haltbar bei trockener Aufbewahrung	די האלאנדיא-מצות ווערן גימאכט פון די בעסטע סארטן פון מעהל און ווערן גיבאקען אין אונזערע נייסטע פאבריק אינסטאלאציעס.* איהר ווערט זעהן אז אונזערע מצות זענען פארפאקט אין א פעקעל וואס לאסט קיין לופט אריין און וואס פארזיכערט די פרישקייט פון אויפן. ¹⁰

* נדפס "אינסטאלאציעס", וחסרה נקודה.

[אנגלית]	[צרפתית]	[גרמנית]	[יידיש]
מצות הולנדיה עשויות מקמה הולנדי ממיטב האיכות. אין בהן מלח או סוכר, וזאת, בצירוף להתעכלותן הקלה, הופכים אותן לרכיב אידיאלי לדיאטות רבות.	מצות הולנדיה מיוצרות בלי מלח ובלי סוכר מקמה זלנדי באיכות מסוג א. הן נוחות מאוד לעיכול ומתאימות לסוגי-תזונה רבים. אם מחזיקים אותם מוגנות מפני לחות, משך השתמרותן אינו מוגבל. אם מחממים אותן מעט, טעמן משביח.	מצות הולנדיה מזון בריאות עשויות מקמה ומים בלי שום תוספות אחרות. לפיכך טובות תמיד לעיכול. טעימות במיוחד עם חמאה גבינה או דבש. נשמרות בלי הגבלה באחזקה במקום יבש]	המצות של הולנדיה נעשו מסוגי הקמה הטובים ביותר ונאפו במתקנים החדשים ביותר של בית-החרושת שלנו. אתה תראה שהמצות שלנו ארוזות בחבילה שאינה מאפשרת כניסת אויר ומבטיחה טריות מהתנור.

ההבדלים הניכרים בין הטקסטים אינם צריכים פרשנות רבה. ראוי אולי לשים לב לנקודות הבאות: "הופעת החובה" של חמאה, גבינה (הכוונה ל"גבינה צהובה", כמובן, לא לגבינות לבנות כחושות), ודבש כרכיבי רפרטואר (הסותרים באופן כל כך מובהק את דימוי הדיאטה הסגפנית המודגשת בטקסט האנגלי ובצרפתי [תודתי לפנה רו על הערה זו]). בטקסט ביידיש, הדגש הוא לא על דיאטה ולא על המזון כשלעצמו, אלא על ההבהרה שהמוצר מיוצר בצידוד מודרני וארוז באופן כל כך יעיל שהוא שומר על "טריות של תנור". נראה שהצרכן דובר היידיש חשדן כלפי כוונותיו הטהורות של היצרן, והיצרן, המכיר את קהל צרכניו, ממהר להרגיעו במלים "אתה תראה" (כלומר, אף על פי שאתה נוטה לא להאמין לנו, תיווכח לדעת שאמנם כך הוא הדבר). הנעימה הכללית היא אינטימית, דבר המתאים לטקסטים ביידיש, לדעתם של חוקרים. (אגב, מהכתיב הארכאי למחצה ומאוצר המלים של הטקסט ברור שלא חוגים כותבי "יידיש חדשה", אלא חוגים קונסרוואטיביים-חרדיים הם קהל-היעד.)

ל"צידוד מודרני" יש בטקסט זה מעמד חשוב, החסר לחלוטין בתרבויות האחרות המיוצגות כאן. נדמה לי שמדובר כאן בהמשך ההתפעלות הרומאנטית מן הקידמה הטכנולוגית של ראשית המאה, שבעולם המתועש כבר איננה קיימת כחלק מהעמדה הכללית, ויידיש מופיעה כאן כמשמרת של תרבות שוליים. אבל ברור שנוספת על כך גם החשיבות המיוחסת לניקיון ("בלי מגע יד אדם"), בתרבות היהודית. אינני יודע אם שתי העמדות גם יחד עדיין קיימות בתרבות הישראלית העכשווית, אבל עמדה קרובה מאוד (מבחינה זו) לזו של הטקסט ביידיש מובעת בקטע הבא הלקוח מאריזה של "צימוקימבו" ("עוגיות עם שקדים, צימוקים ורום") מתוצרת "מזוז" בבאר-שבע (תודתי לבשמת אבן-זהר על דוגמה זו): "מוצר זה נעשה מן החומרים המשובחים ביותר, תחת השגחה מעולה ובאמצעות הצידוד החדש ביותר."